

Національний університет «Одеська юридична академія»

Робоча група з питань розвитку кримінального права
Комісії по правовій реформі при Президентові України

Робоча група з питань кримінального та кримінального процесуального права
Науково-консультативної ради при Голові Верховної ради України

Південний регіональний центр Національної академії правових наук України
Кафедра кримінального права НУ «ОЮА»

Одеський місцевий осередок ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права»

Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції,

*присвяченої 25-річчю утворення
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

**м. Одеса
9 грудня 2022 р.**

«Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану». Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія». Одеса, 9 грудня 2022 року. Укладачі: Є.Л. Стрельцов, В.П. Кедик. Відп. редактор Є.Л. Стрельцов. Одеса: ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА», 09.12.2022. – 214 с.

У збірнику представлені тези доповідей та повідомлень, які були оприлюднені на міжнародній науково-практичній конференції «Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану», присвяченій 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія», яка відбулась 9 грудня 2022 року на базі Південного регіонального центру Національної академії правових наук України та кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія». Збірник розрахований на науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів, магістрантів та студентів, практичних працівників, всіх, кого цікавлять сучасні проблеми кримінального права.

Відповідальний за випуск:
д.ю.н., професор Є.Л. Стрельцов

Тези друкуються в авторській редакції. Відповідальність за зміст поданого матеріалу несуть автори.

<i>Сотула О.С.</i> ПРОБАЦІЯ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ, ЯКІ УМОВНО-ДОСТРОКОВО ЗВІЛЬНЕНІ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ В ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНІ.....	49
<i>Туляков В.О.</i> УКРАЇНСЬКЕ МАЙБУТНЄ ПІДНЕСЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: ВІД АПРОКСИМАЦІЇ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДО ГАРМОНІЗАЦІЇ САНКЦІЙ.....	52
<i>Горбачова І.М.</i> КАРАНІСТЬ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА.....	58
<i>Гуртовенко О.Л.</i> УМОВНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ.....	61
<i>Кедик В.П.</i> КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНИХ (ОСНОВНИХ) ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	68
<i>Колодін Д.О.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО МІЖНАРОДНІ ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ВИБОРЧОГО ПРАВА.....	71
<i>Коломієць Ю.Ю.</i> ДІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ.....	74
<i>Kuzmin E.E.</i> CHANGING CRIMINAL LEGISLATION DURING A STATE OF EMERGENCY.....	77
<i>Мирошниченко Н.А.</i> ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ.....	80
<i>Ободовський О.В.</i> ПРО КВАЛІФІКАЦІЮ ТРИВАЮЧИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА ОЗНАКОЮ ЇХ ВЧИНЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.. ..	82
<i>Павлова Т.О.</i> РОЛЬ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО АБО ВОЄННОГО СТАНУ.....	85
<i>Політова А.С.</i> КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА РЕПРОДУКТИВНЕ НАСИЛЬСТВО В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ.....	88
<i>Степаненко О.В.</i> СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА З КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ.....	92
<i>Timofieieva L.</i> EUROPEAN VALUES AND PRINCIPLES IN THE CRIMINAL LAW POLICY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR.....	94

Політова А.С.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права Маріупольського
державного університету

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА РЕПРОДУКТИВНЕ НАСИЛЬСТВО В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Повномасштабне вторгнення 24 лютого поточного року Російської Федерації змінило сприйняття цього «братського народу». Безчинства, які робили та продовжують робити на окупованих територіях російські військові, проявляється не тільки у мародерстві, знищенні будинків, вбивстві цивільного населення – громадян України, іноземців та осіб без громадянства, найстрашніше – вони вчиняють сексуальне насильство, не дивлячись на вік та стать потерпілих (станом на 02.12.2022 за даними Національної поліції України обліковано 46 випадків сексуального насильства).

Так, беззаперечним є факт того, що збройні конфлікти завжди становили та становлять небезпеку не тільки для тих, хто воює. Особлива небезпека під час збройного конфлікту саме для цивільного населення, оскільки вони стають «заручниками ситуації». Відзначимо також, що міжнародно-правові акти, що регулюють відносини в умовах збройного конфлікту, зобов'язують держав дотримуватися прав та правил поведінки не тільки з військовополоненими, а й з цивільним населенням. Так, зокрема, у преамбулі Римського статуту Міжнародного кримінального суду зазначено, що за теперішнє століття мільйони дітей, жінок і чоловіків стали жертвами неймовірних злочинів, які глибоко вразили свідомість людства та найбільш тяжкі злочини, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства, не повинні залишатися непокараними та що їхнє ефективне переслідування повинно бути забезпечене як заходами на національному рівні, так і шляхом посилення міжнародного співробітництва [1].

Сьогодні проблема гендерно обумовленого насильства в умовах збройного конфлікту є дуже актуальною. Проте, сам термін «гендерно обумовлене насильство» (деякі перекладають його як «гендерно зумовлене насильство») досі не має офіційного визначення у міжнародно-правових документах, не дивлячись на те, що постійно використовується міжнародними організаціями. Наприклад, за визначенням Фонду народонаселення ООН, «гендерно обумовлене насильство – це насильство, що стосується жінок і чоловіків, у якому жертвами звичайно виступають жінки і яке походить з нерівних відносин між чоловіками та жінками. Насильство спрямовується саме на жінку лише тому, що вона жінка, або непропорційно вражає жінок внаслідок підпорядкованості їх соціальних ролей у родині та суспільстві загалом. Насильство охоплює фізичну, сексуальну та психологічну шкоду (в т.ч. залякування, страждання, примус, позбавлення свободи в сім'ї або громаді)» [2].

Не акцентуючи уваги на дискусійних питаннях щодо визначення цього терміну, відзначимо, що виділяють 16 видів гендерно обумовленого насильства, зокрема: домашнє насильство; психологічне насильство; сексуальне насильство; сексуальне домагання; економічне насильство; фізичне насильство; репродуктивне насильство; клерикальне насильство; булінг; кібербулінг; конверсійна (репаративна) терапія; примусова стерилізація; примусові коригувальні операції; культурне насильство; політичне насильство щодо жінок; праворадикальне насильство [3]. Але зазначена класифікація видів гендерно обумовленого насильства є не єдиною та загальноприйнятою, оскільки дослідники з цієї проблематики обґрунтовують різні критерії класифікації.

Зупинимося більш детально на предметі нашого дослідження – репродуктивному насильстві. У науковій літературі цей вид насильства є малодослідженим, а дослідники здебільшого приділяють увагу питанню порушення репродуктивних прав. Разом з тим, репродуктивне насильство – це форма домашнього та/або сексуального насильства, яка направлена на обмеження репродуктивних прав та свобод жінки. Такі діяння пов'язані з

примушуванням зберегти небажану вагітність, чиненням психологічного тиску, вселенням відчуття провини за її переривання. Також до такого насильства відноситься умисне псування засобів контрацепції, якими користуються, або взагалі відмовляються від їх використання під час статевих актів; примушування переривання вагітності [3].

Виходячи із вищенаведеного, чи можна вважати, що порушаються репродуктивні права? Як відзначають Л. Наливайко та Ю. Лебедева, для України поняття «репродуктивні права» є відносно новим, Україна не тільки ратифікувала всі ключові міжнародні конвенції і договори в сфері захисту прав людини, в тому числі репродуктивних, а й забезпечує їх реалізацію власними правовими актами. Внесення до Верховної Ради України законопроектів пов'язаних з репродуктивними правами людини демонструє усвідомлення суспільством важливості даної сфери. Разом з тим, існують нагальні питання, котрі потребують детального вивчення та законодавчого регулювання. Так, нагальним є прийняття окремого закону, який регулював би сферу використання ДРТ. Зокрема, уваги потребують наступні аспекти: встановлення медичних протипоказань при застосуванні ДРТ; ліцензування репродуктивної медицини; наявність вікового обмеження для жінки, що планує стати сурогатною матір'ю; передбачення істотних умов договорів про сурогатне материнство; порядок переміщення статевих клітин, ембріонів і тканин; встановлення необхідних вимог до осіб, що бажають скористатися ДРТ; регламентація користування іноземцями послугами сурогатного материнства на території України тощо [4, с. 70]. Але відзначені аспекти жодним чином не мають відношення до репродуктивного насильства.

20 червня Верховна Рада України після 11 років протистоянь, не дивлячись на підписання у листопаді 2011 р., нарешті ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), яка 1 листопада набула чинності. Стамбульська конвенція регулює багато питань, пов'язаних із гендерно обумовленим насильством, зокрема: домашнього насильства, сексуального насильства, у тому числі й зґвалтування, каліцтво статевих органів, сексуальне домагання.

У ст. 39. Примусовий аборт та примусова стерилізація цієї Конвенції зазначено, що сторони вживають необхідних законодавчих та інших заходів для забезпечення того, щоб було криміналізовано такі форми умисної поведінки:

- а) проведення абортів жінці без її попередньої та інформованої згоди;
- б) проведення хірургічного втручання, метою або наслідком якого є припинення здатності жінки до природної репродукції без її попередньої та інформативної згоди або розуміння процедури [5].

Вважаємо, що певні форми репродуктивного насильства закріплено у ст. 39. Примусовий аборт та примусова стерилізація Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), але не в повному обсязі.

Але нами досліджуються проблеми кримінальної відповідальності за репродуктивне насильство в умовах збройного конфлікту, і це вказує на необхідність звернутися до Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

У ч. 1 ст. 7. Злочини проти людяності Статуту відзначено, що «злочин проти людяності» означає будь-яке з таких діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, і такий напад вчиняється усвідомлено:

- а) вбивство;
- б) винищення;
- с) оборнення в рабство;
- д) депортація або насильницьке переміщення населення;
- е) ув'язнення або інше жорстке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права;
- ф) катування;

g) зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, *примусова вагітність, примусова стерилізація* чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства (виділ. – автор);

h) переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна ідентифікувати, за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними, як це визначено в пункті 3, або іншими ознаками, що загально визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом, у зв'язку з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду;

i) насильницьке зникнення осіб;

j) злочин апартеїду;

к) інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю [1].

У п. f) ч. 2 цієї ж статті наведено тлумачення словосполучення «примусова вагітність», яке означає незаконне позбавлення волі будь-якої жінки, яка стала вагітною в примусовому порядку, з метою зміни етнічного складу будь-якого населення або вчинення інших серйозних порушень міжнародного права. Це визначення в жодному разі не повинно тлумачитися як таке, що впливає на національне законодавство щодо вагітності [1].

Стаття 134 КК України встановлює відповідальність за незаконне проведення абортів або стерилізації та має п'ять частин: ч.1. – проведення абортів особою, яка не має спеціальної медичної освіти; ч. 2 – примушування до абортів без добровільної згоди потерпілої особи; ч. 3 – незаконне проведення абортів, що спричинило тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої особи; ч. 4 – примушування до стерилізації без добровільної згоди потерпілої особи та ч. 5 – дія, передбачена частиною четвертою цієї статті, якщо вона спричинила смерть потерпілої особи чи інші тяжкі наслідки. Відзначимо, що застосування законодавцем терміну «примушування» та словосполучення «без добровільної згоди потерпілої особи» є неправильним, адже слово «примушування» вказує на те, що діяння вчиняються проти волі особи.

Із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб території України було введено воєнний стан (Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні»), який було продовжено Указами Президента України від 14 березня 2022 р. № 133/2022, від 18 квітня 2022 р. № 259/2022, від 17 травня 2022 р. № 341/2022, від 12 серпня 2022 р. № 573/2022, від 07 листопада 2022 р. №757/2022 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні».

Запровадження воєнного стану вплинуло і на кваліфікацію кримінальних правопорушень, які вчиняються в умовах збройного конфлікту, оскільки значна частина кримінально протиправних діянь, які вчиняються російськими військовими кваліфікується за Розділом XX. Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку КК України, а в деяких випадках і за Розділом I. Злочини проти основ національної безпеки України. Значна частина вчинюваних діянь підпадає під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438, яка встановлює відповідальність за жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, *інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами*, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також видання наказу про вчинення таких дій.

Що ж стосується відповідальності за репродуктивного насильства у випадку вчинення таких діянь російськими військовими в умовах збройного конфлікту, то вони також підпадають під ст. 438 КК України. Разом з тим, об'єктивна сторона охоплює не всі протиправні діяння, які можуть бути вчинені щодо потерпілої особи. Виходячи із викладеного, пропонуємо, кваліфікувати такі діяння за сукупністю кримінальних

правопорушень, передбачених ст. 134 та ст. 438 КК України. Зроблений нами висновок потребує більшої аргументації, що й буде зроблено в наступних наукових публікаціях.

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
2. United Nations Population Fund (1998) Programme Advisory Note – Reproductive Health Effects of Gender-Based Violence: Policy and Programme Implications New York. URL: <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf>
3. Яким буває гендерно зумовлене насильство. URL: <https://www.insight-ukraine.org/wp-content/uploads/2021/11/YAkym-buvaie-henderno-zumovlene-nasylstvo-1.pdf>
4. Наливайко Л., Лебедєва Ю. (2022). Репродуктивні права людини: міжнародні стандарти, досвід України та Литви. EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ. Vol. 9 Iss. 4. P. 60-73. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2022/2022-9-4/08.pdf>
5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text